
УДК 811.161.2'373.374

Оксана Тищенко

Інститут української мови НАН України, м. Київ

**АРХІВНА КАРТОТЕКА
ЯК ЛЕКСИКО-ІЛЮСТРАТИВНА БАЗА
«РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА»
ЗА РЕДАКЦІЄЮ А.Ю. КРИМСЬКОГО
ТА С.О. ЄФРЕМОВА**

**II. Мікро– і макроструктура
архівної картотеки**

У другій частині розвідки¹ виявлено тенденції мікро- й макроструктури архівної картотеки Інституту української мови НАН України; з'ясовано особливості організації мовного матеріалу (лексичного та ілюстративного) та мовознавчих відомостей у межах картки; окреслено можливі хронологічні межі створення картки, змістові та хронологічні параметри джерельної бази, кількісні параметри картотеки, простежено динаміку її джерел; зроблено припущення про характер ідеологічних репресій цього лексичного знадібку. Окреслено перспективи дослідження, зокрема створення індексу наявних слів та виявлення нереалізованого у словниках потенціалу АК.

Ключові слова: лексична картотека, архівна картотека, картка, Російсько-український словник за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова.

У попередній публікації на основі архівних матеріалів та наукових публікацій ми простежили історію створення Лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, уточнили й скоригували наявні в науковій літературі дані про її хронологічні межі та кількісні параметри, про перебіг формування й поповнення загальномовної й термінологічної

¹ Першу опубліковано у № 2 журналу «Українська мова», 2016.

© О.М. ТИЩЕНКО, 2016

картотек як різних структурних одиниць. Особливу цікавість становили періоди 30-х та 40-х років (згорнення українізації, репресії та період Другої світової війни), коли Лексична картотека зазнала ідеологічних та фізичних репресій.

Що ж таке *архівна картотека* (далі — АК), яка її роль у створенні «Російсько-українського словника» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова (далі — РУС), що вона становить сьогодні? Які матеріали картотеки періоду 1919–1937 рр. збереглися, а які вилучено чи втрачено, яку роль у лексикографічному процесі зокрема і мовознавчому загалом вони відіграють сьогодні?

Звернувшись до Лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, ми заналізували близько 5 тис. *архівних* карток. Картки вибрано зі скриньок шестимільйонної ЛК, куди їх вливали у 40-х–50-х рр. минулого століття. Аналізуючи мікроструктуру — побудову картки, фізичні, мовні та мовознавчі параметри, ми сформувавши уявлення про макроструктуру АК — хронологічні параметри створення АК, хронологічні параметри використаних джерел. Результати спостережень дають підстави припускати, що певну частину карток створено до 1918 р., але значна частина *архівної картотеки* з'явилася після 20-х рр. ХХ ст. і мала безпосередній стосунок до створення «Російсько-українського словника» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова 1924–1933 рр. Порівнюючи наявні списки джерел АК, РУСа, текст РУСа, ураховуючи соціально-політичний контекст, робимо висновки про особливості ідеологічних «чисток» і поповнень АК у 30-ті рр. минулого століття.

МІКРОСТРУКТУРА АК

Фізичний стан: темний (пожовклий білий, зрідка різного кольору папір), перев. тонкий (інколи картон чи цупкий ватман, розрізана поліграфічна продукція, звороти використаних карток); перев. писаний чорнилом (фіолетове, рідше чорне, зелене); близько на 3 сотні рукописних карток — 1 друкована. **Форма:** прямокутник, часто наближений до квадрата. Картки дуже різняться за розміром.

Формальні ознаки: штамп «АРХІВНА» (найімовірніше, з'явився у к. 40-х — на поч. 50-х рр. ХХ ст., коли вперше в офіційному звіті означення «архівна» вжито щодо довоєнної *старої* картотеки, а саму її почали лічити разом з іншими картками); близько на 3 сотні — одна непроштампована картка. Значна кількість архівних карток мають позначку *ст.* (перев. олівцем на звороті): можливо, означає *стара* [картотека] (це як картки з *правописом до 1918 р.*, так і зроблені *після 20-го р.*, про що свідчать друковані написи на звороті картки, виготовленої з розрізаних бланків). Те, що не всі картки так марковані, можливо, є свідченням поетапного з'єднання частин довоєнної картотеки і різною формою роботи з нею під час упорядкування. Можливо, позначка *ст.* маркувала лише картотеку РУСа (до 1933 р.).

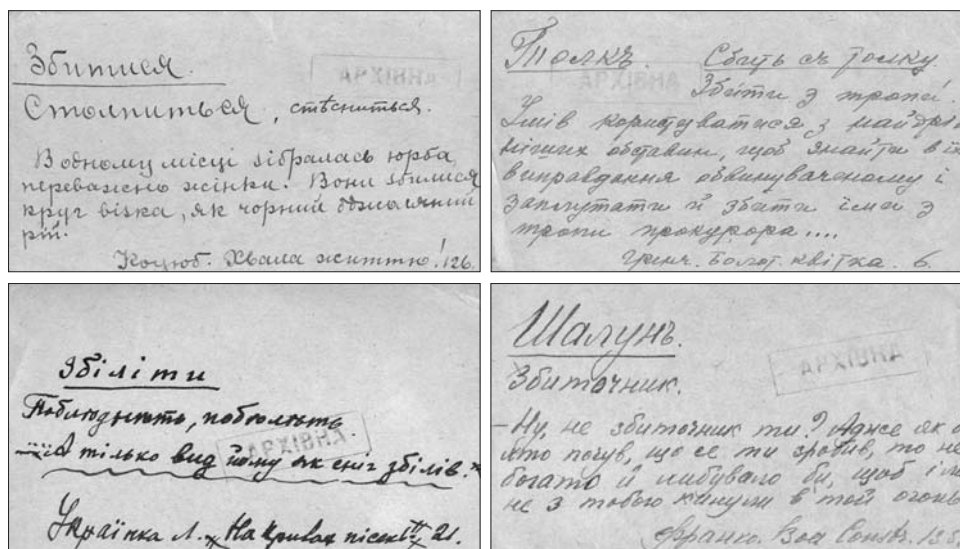

Рис. 1. Картки АК з елементами російського правопису до реформи 1918 р.

Мовні ознаки: подеколи російськомовний складник картки (переклад, тлумачення) оформлено за дореформеним правописом²: *Холодъ, Разбойникъ, Старикъ, Уразумъть, Оружіє* тощо (див. рис. 1).

Поля картки

Формалізовані поля картки: **заголовне слово** (українською; російською / українською; українською / російською) + **додаткова інформація** (граматична форма, керування, ССС, ФО) // **цитата** // **паспортизація** (автор, назва твору, видання, том, сторінка тощо). Далі вказуватимемо поля картки через дві скісні риски.

Картки не містять дати видання друкованого джерела чи польового запису за винятком випадкових записів, близько 3–х на 2,5 тис. одиниць³.

Мовний код заголовного слова: українською; російською / українською; українською / російською (перевернуті картки); **мовний код цитати:** українська.

² За реформою російського правопису (1918 р.) з абетки вилучили букви Ъ, Ѡ, І; замість них мали вживати відповідно Е, Ф, И; скасовано Ъ на кінці слів і частин складних слів, але зберігався як розділовий знак (*подъём, адъютант*); змінювалося правило написання префіксів на з-/є-: тепер усі вони (окрім власне с-) кінчалися на с перед будь-якою глухою приголосною і на з перед дзвінкими приголосними і перед голосними (*разбить, разораться, расступиться* → *разбить, разораться, але расступиться*); у родовому і знахідному відмінках прикметників і дієприкметників закінчення **-аго, -яго** замінювалося на -ого, -єго (наприклад, *новаго* → *нового, лучшаго* → *лучшего, ранняго* → *раннего*), в називному і знахідному відмінках множини жіночого і середнього родів **-ья, -ія** — на **-ье, -ие** (*новья* (книги, издания) → *новые*); словоформи жіночого роду множини **онѣ, однѣ, онѣхъ, однѣмъ, однѣми** замінювалися на **они, одни, одних, одним, одними**; словоформа родового відмінка однини **ея** (**нея**) — на **ее** (**нее**) або **еѣ** (**неѣ**).

³ Узагалі ж дата у паспорті джерела з'явилася у *новій картотеці* приблизно 1939 р. [12]

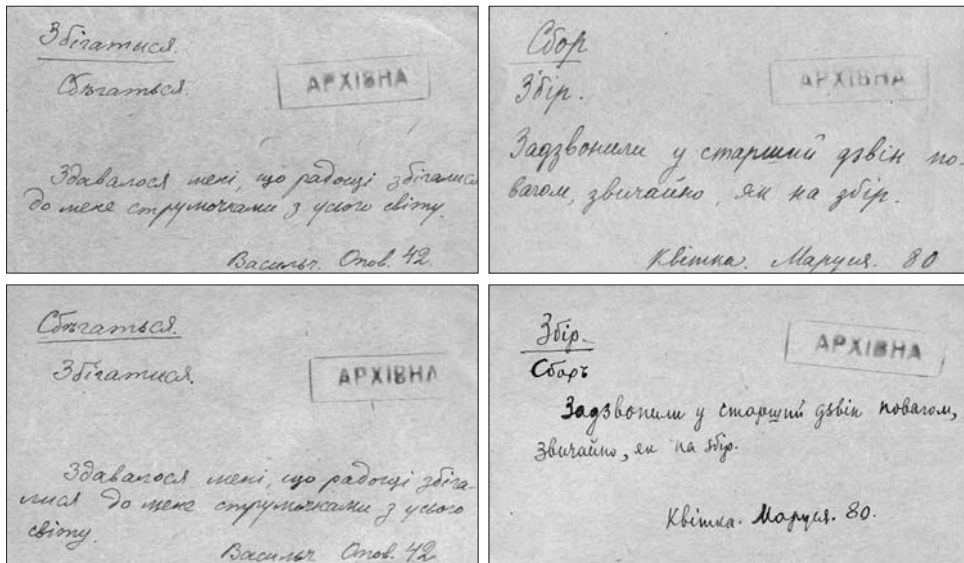

Рис. 2. Перевернуті картки АК

Примітки: значна частина карток містить правки, мітки, уточнення — синхронні та діахронні, напр., виправлення у паспортизації у зв'язку із новим виданням: ●Збруя (?) + Збрую-шаблю // Випроводжала, коня напувала До зірниць із криниці, Виносила збрую — шаблю золотую. І рушницю — гаківницю. [сиротина] // Шувч. Кобз. II. [49 (закреслено)] 268. Хустина; ●Збруя / [Оруж'є (закреслено)] Сбруя // Незабаром від копит Земля задвіжала, Незабаром край воріт Збруя забряжчала.... Злазить козак молодий... Кінь вудилами бряжчить // Рудан. III. 52. (див. рис. 1).

Значна частина карток має технічні мітки олівцем: ст. (стара(e)?), дуб. (дублікат, дубльовано?), перекреслення всієї картки.

До укладання РУСа архівна картотека мала безпосередній стосунок. До прикладу, розгляньмо таку картку з АК: ● Уполномочивать кого / Зві-

Рис. 3. Правки в картках АК

рвати кому // Я сам писати не можу, я звіряю йому розписатися за мене. // Звиног. (Крим.). У РУСі читаємо: Доверять, -ся, доверить, -ся — вірити, повірити кому, няти (мати) віру, дійма́ти віри кому, звіряти, -ся, звірити, -ся на ко́го, сповіряти, сповірити на ко́го... Я сам писати не можу, я звіряю йому розписатися за мене [РУС]. Покликання на джерело не зазначено (до речі, у переліку українських відповідників наведено синтаксичну форму керування *на ко́го*, тоді як керування *кому*, що відповідає цитованому тексту, немає).

Відомо, що польові записи А.Ю. Кримського були використані у «Російсько-українському словникові» і М. Уманця та А. Спілки (1893–1898 рр.). Однак там ми не виявили цієї цитати. Тож вона могла потрапити до РУСа тільки з архівної лексичної картотеки, куди ввійшла частково картотека польових записів зі Звенигородщини (вторинними картками, переписуваними різними людьми з оригінальної картотеки А.Ю. Кримського). Це лише один наочний приклад. Для з'ясування обсягу, змісту АК та її ролі у РУСі здійснимо аналіз її макроструктури.

МАКРОСТРУКТУРА АК

Етапи формування архівної лексичної картотеки.

1. 1919 — 1930 (33?) — Комісія для складання словника живої української мови (з 1921 — у складі Інституту української наукової мови, 1930 — Інститут мовознавства). **Ядро — 710 261 картка — було сформоване 1919–1923 рр. у період підготовки до РУСа.** З 1924 до 1933 рр. тривало укладання РУСа й принагідне добирання лексико-ілюстративного матеріалу, наприклад, 1926 р. кількість зросла до 730 266 карток.

2. 1933 (?) — 1937 — Інститут мовознавства АН України (словниковий відділ). **Після 1933 р.: чистка картотеки від «нацдемівських елементів» — «мотлоху» [11] та формування матеріалу до нового «Російсько-українського словника» 1937 р. й великого «Глумачного словника української мови».** Жодних більш-менш конкретних даних у звітних документах Інституту та архіві картотеки ми не виявили. Однак аналіз карток засвідчує в них джерела, опубліковані у 1933–1936 рр. Отже, доукладання тривало, а місце вилучених, репресованих авторів займали інші, ідеологічно прийнятні (напр., А.В. Головка, Іван Ле та інші). Оскільки з 1938 р. розпочали укладати *нову ЛК* [12], останнім роком можливих змін в АК вважаємо 1937.

Хронологічні параметри створення картки в АК.

Визначити хронологічні межі створення картки АК можна за правописною ознакою робочої мови картки (орієнтовно); належністю чи неналежністю розписаних джерел до СлГр та РУСа та порівняльним аналізом цитованого матеріалу; хронологічними межами опублікованих джерел (тобто не раніше того чи того року видання).

Як ми вже зазначили, подеколи російськомовний складник картки (переклад, пояснення) оформлено за дореформеним правописом: *Холодъ*,

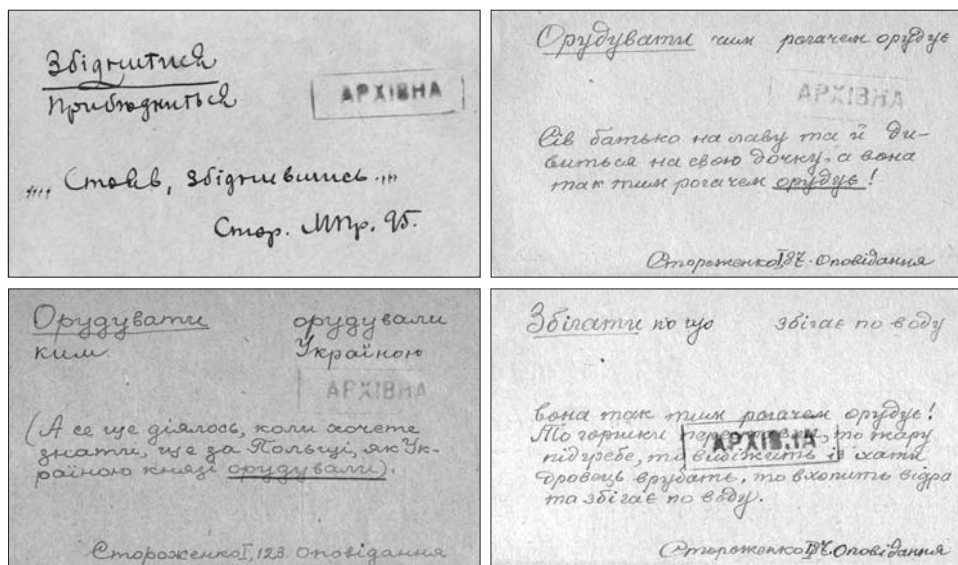

Рис. 4. Картки, розписані за творами О.П. Стороженка

Разбойникъ, Старикъ, Уразумѣть, Оружіе тощо. Вважаємо, що частково це спричинене джерелом розписування (як-от Словник за ред. Б.Д. Грінченка), частково, ймовірно, — кількарічним перехідним періодом від початку дії нового правопису 1918 р.⁴ Є підстави вважати також, що певні картки створено до початку роботи КСЖУМ. З-поміж таких «дореформених» карток виявлено ті, що розписані за джерелами обох словників — СлГр, РУСа, або ті, джерела яких є лише в одному зі словників.

Джерело або автор є в обох словниках, а отже, картка могла бути створена для СлГр, але й використана у РУСі, напр.:

●**Сбитень.** / *Торгуюцій сбитнемъ / Збитеньщик.* // (Правка: Ї) *Їде збитен* (правка: з'єднано) *щик*; // *Квітка. Козирь-дівка. 45* (Правка, додано: Твори, т.ІІ, 1956, с.291); ●**Сбитень.** / *Збитень.* / *(горячий напиток изъ подо-жженаго меду* (Правка: сахара) // *От-же він узяв, збитень* *вилив, музици велів грати.* // *Квітка. Козирь-дівка. 45.*

У СлГр є посилання на Квітку-Основ'яненка, картки були розписані з такими скороченнями: *Кв., Кв. П., К. Гр. Кв.* РУС також містить посилання на цього письменника, а в списку скорочень подано: *Квітка — Г. Квітка-Основ'яненко; Кв., Квіт.* — *Квітка Г.* (без зазначення назв творів чи видань).

⁴ Усі урядові видання, періодичні (газети й журнали) і неперіодичні (наукові праці, збір-ки тощо), всі документи й папери з 15 жовтня 1918 р. мали друкувати згідно з новим правописом. Проте деякі наукові видання виходили зі старою орфографією (окрім титульного листа і передмов) аж до 1929 р. Відповідно, й робоча російська мова наукових досліджень після 1918 р., ймовірно, також містила дореформені елементи. Тим більше, що реально прийняли і упровадили реформу більшовики. Оскільки в Україні більшо-вицька влада встановилася тільки у серпні 1920 р., то вживання старого російського правопису в картках, створених як мінімум (!) у 1919–1920 рр. цілком зрозуміла.

Ані слова *збитеньщик* [РУС-УС], ані його варіанта *збитенник* [СУМ] немає ні в СлГр, ні в РУСі. Натомість РУС фіксує *збитень* як переклад до *сбитень* (без ілюстрації), а от СлГр, РУС-Із, РУС-Н пропонують як відповідник лексемі *гаряч*. Тож картка із цитатою з «Козир-дівки» Г.Ф. Квітки-Основ'яненка могла бути серед матеріалу як до СлГр, так і до РУСа, але зважаючи на переклад у РУСі та спосіб скорочення джерела вона ближча саме до цього словника.

З-поміж цього матеріалу (з дореформеним правописом російськомовної частини) привертають увагу деякі картки, розписані з творів О.П. Стороженка: • *Збіднітися / Прибѣдниться // ...Стояв, збіднившись... // Стор. МПр. 9*. І хоч О.П. Стороженка зазначено у списках джерел *обох* словників, вжите для паспортизування характерне скорочення **Стор. МПр.** властиве лише для словника СлГр, тоді як у РУСі вжито: *Стор.*, *Сторож.* Серед архівних же карток є вагома частка із лексико-ілюстративним матеріалом цього автора, здебільшого паспортизованого як «*Стороженко, Оповідання*» і розписаного його після 20-го року (це видно з поліграфічних написів на звороті карток).

Тому гадаємо, що картки зі скороченням *Стор. МПр.*, імовірно, й можуть бути тим матеріалом «Київської старовини», переданого Б.Д. Грінченкові для «Словаря української мови», як про це згадували лексикографи старшого покоління. Ця тема потребує глибшого дослідження, зокрема аналізу деяких карток із творів О.Я. Кониського, С.В. Руданського, Ганни Барвінок, які, можливо, були створені саме для СлГр.

Джерело або автор є лише в РУСі

Натрапляємо на таку картку: • *Храненіє / Зберігання // Зберігання висадок // Люб. Уряд. лабор. 6*. СлГр не містить цього джерела, у РУСі віднаходимо: *Люб. — Ю. Любченко, «Урядження лабораторії для виробу селекційних буряків»*. (до речі, можливо, саме на такий відповідник та ілюстрацію ми могли б натрапити у 4-му т. РУСа у статті *Хранение*).

• *Збитися / З (Правка: С) биться // Збилась набік коса (Правка, додано: рухи буйні, сильні). // Васильч. «Петруня»*. СлГр не містить творів С.В. Васильченка, на відміну від РУСа, у списку скорочень якого зазначено: *Васильч. — Васильченко С.*

Те саме можна сказати про картки, лексико-ілюстративний фактаж яких розпрацьовано на матеріалі тих творів чи видань, що не ввійшли до джерел СлГр: це тексти І.Я. Франка: *шалунь/збиточник* (цитата з твору «*Voа constrictor*», якого немає у джерелах СлГр); Лесі Українки: *збіліти/поблѣднѣть, поблѣть; збіжжя/хлѣбъ, хлѣба на корню* (творів Українки взагалі немає серед джерел); Б.Д. Грінченка: *толкъ, сбить съ толку/збити з тропи* (цитата з твору «Болотяна квітка», а СлГр містить посилання лише на «Етнографічні матеріали»); І. Нечуя-Левицького *збиток/изобиліє, излишество* (у картці зазначено т. ІХ, тоді як у СлГр серед багатотомників письменника фігурує лише І-й т.) тощо.

Ідею створення російсько-українського словника А.Ю. Кримський виношував досить довго і радився з І.Я. Франком, пропонуючи йому очолити цю роботу [5: 33]. Деякими змінами у своєму задумові після виходу «Словаря російсько-українського» М. Уманця і А. Спілки (РУС-УС) А.Ю. Кримський ділиться з П.Г. Житецьким [5: 159]. Згодом П.Г. Житецький, перед від'їздом А.Ю. Кримського у відрядження до Лівану, передав йому свої матеріали до словника [5: 246]. Про них А.Ю. Кримський пише 1.09.1900 р. у листі до Б.Д. Грінченка [5: 347]. Є повідомлення про роботу над словником у Лівані та після повернення на батьківщину. Однак ґрунтовно взятися до РУСа А.Ю. Кримський зміг лише після 1919 р. [2: 71].

Отже, є підстави припускати, що певна частина карток АК виникла до офіційного початку роботи над РУСом (нагадаємо, що польові записи А.Ю. Кримського зі Звенигородщини теж були перекладені на картки). Частину карток з дореформеним правописом розписали й члени Комісії зі створення Словника живої української мови у 1918/19–1920 рр. як у час поступового переходу від старого російського правопису до нового.

Кількісна динаміка представлення АК у шестимільйонній Лексичній картотеці

Надзвичайно важливим було простежити, яка частотність а) карток АК у складі ЛК (чи пропорційна, чи є суттєві лакуни, скажімо, на певні літери); б) певних джерел та авторів у складі АК.

Щоб пілотна вибірка карток була більш-менш репрезентативною, для аналізу ми дібрали 4 фрагменти АК по 735 одиниць на літери З, Р, Ч, Я — загалом 2 940 карток (їх вилучено із близько 15 шухлядок: точно сказати не можемо, оскільки літеру З було вилучено із ЛК ще до нашого дослідження). Спеціальних статистичних методик для виявлення рівномірності АК на різні літери ми поки що не залучали. Але перші спостереження свідчать, що кожна шухлядка ЛК містить «архівні» картки більш-менш пропорційно: у середньому по 200 карток. Гадаємо, це цілком промовисті дані. Якщо 15 шухлядок містить одну двохсоту частину шестимільйонної картотеки, то 2940 карток — це теж приблизно одна двохсоту частина від 575 тис. архівних карток, про які зазначено у пов'язаних архівах Словникового відділу Інституту мовознавства.

Можливо, решта шухляд теж містять архівні картки без значних лакун на ту чи ту літеру. Отже, фізичну втрату під час війни, скажімо, частини АК — кількох шухляд, частини шафи, які могли обгоріти, розсіпатися тощо і спричинити лакуни на цілі літери, — навряд чи можна вважати ймовірною, хоча, звісно, це припущення потребує суттєвого статистичного підтвердження. Але виявлені у першій частині нашої розвідки дані про вцілілу під час війни частину *нової картотеки* (1938 р.) теж непрямо свідчать про відсутність втрат 1941–1944 рр.

Змістові, кількісні та хронологічні параметри джерельної бази. Особливості ідеологічних «репресій» АК

Про джерельну базу АК можемо докладно дізнатися а) з передмови та списку джерел до РУСа (хоч список технічно неповний, відновлює його Ю.В. Поздрань); б) із щорічних звідомлень про роботу КСЖУМ, зі звідомлення про 5-річну працю КСЖУМ [3, Ганцов: 302–308]; в) із самих карток (зокрема і з тих, які виготовлено після звіту В.М. Ганцова 1924 р.); г) зі списку в журналі обліку джерел (архів відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАНУ), який потребує ретельного вивчення [12].

Скласифікувавши вибрані картки за авторами й джерелами, творами, маємо дані, унаочнені в Таб. 1: рік вказуємо переважно для першої публікації післяреволюційного твору, щоб виявити межу появи картки — «не раніше»; більшість творів виявляємо за скороченнями в картці, деякі — за цитатами; повні прізвища, ініціали встановлюємо за списком скорочень у РУСі, у СлГр або за власними спостереженнями.

Таке співвідношення джерел спостерігаємо і в покликаннях у 1–3 тт. РУСа — суттєва перевага художньої літератури (від Квітки-Основ'яненка та Шевченка до Франка і Лесі Українки) над іншими типами джерел⁵.

Автори РУСа скласифікували його джерельну базу за такими напрямками: «а) лексика художньої літератури української за останні 50–55 років; б) етнографічні видання; в) твори наукові, критичні та публіцистичні переважно найближчих двох десятиліттів... Чимало матеріялу дали й записи нових слів з народніх уст (по-над 12 000 карток), із сучасної преси, художньої літератури та живої мови української інтелігенції» [РУС, VII].

У Звідомленні Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923-й рік ідеться про те, що для укладання РУСа використано «з наукових і публіцистичних творів — .. Єфремов («Коротка історія українського письменства», «Українознавство», «Гармонійний талант»), Кримський («Украинская грамматика», «Деякі непевні критерії»).. З етнографічних виданнів — «Укр. Етнограф. Збірник Київського Наукового Товариства», т. I, «Етнограф. Збірник Наукового Товариства імені Шевченка», т. т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII, «Збірник Філологічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка», т. XV, Верхратський, Говір Батюків (та инш. д.).. продовжувано використання творів.. Чернявського («Зорі»)».

За словами членів КСЖУМ, для розписування картотеки під РУС було використано головні твори *класиків* Б.Д. Грінченка, О.Я. Кониського, М.М. Коцюбинського, А.Ю. Кримського, В.І. Самійленка, В.С. Стефаніка, Лесі Українки, І.Я. Франка, переклади творів В.Г. Короленка за ред. С.О. Єфремова (хоча у списку джерел РУСа зазначено, що переклад «Вибраних творів» В.Г. Короленка редагував В. Арнаутов)⁶, а з

⁵ Дослідження Ю.В. Поздрань у цьому числі журналу.

⁶ На той час вийшли такі видання: Короленко В. Твори. В 2 тт. — К., 1923; Короленко В. Вибрані твори. В 2 тт. — К.—Х., 1930; Короленко В. Вибрані твори В 6 тт. — Х.—К., 1936 (переклад з російської І. Маненка, ред. Кулик Е.).

Таблиця 1. Змістова, кількісна та хронологічна динаміка джерельної бази АК (фрагменти літер З, Р, Ч, Я).

ДЖЕРЕЛО, АВТОР	РУС	СлГр	ТВІР, ВИДАННЯ (рік — для першої публікації післяреволюційного твору)	К-сть карток				
				загалом	З	Р	Ч	Я
				2940	735	735	735	735
Азбука комунізму	+	—	(1919)	1				1
Бажан М.П.	+	—	Дорога (вірш 1927, зб. 1930), Різьблена тінь (1927)	13		5	3	5
Барвінок Ганна	+	+	Оповідання	54		24	17	13
Біблія (Новий Заповіт)	+	+ —	Перше соборне послання апостола Йоана Богослова	1	1			
Білецький- Носенко П.П.	+	—	Каплун (“Приказки у чо- тирьох частях”)	2	1		1	
Боровиков- ський Л.І.	+	+	Байки й прибаютки; Ма- руся	13	2	5	2	4
Васильченко С.В.	+	—	Оповідання (1915: За мура- ми, Вова, Солов’ї) Осінні новели (1905: Осінній ескіз тощо), Талант (1924),	47	22	8	9	8
Вовчок Марко	+	+	Дяк, Три долі, Козачка, Ін- ститутка, Одарка, Данило Гурч, Народні оповідання, Гайдамаки, Пройдисвіт, Пав- ло Чернокрил та ін.	139	50	31	34	24
Глібов Л.І.	+	+	Вовк та Мишеня, Вовк і Лисиця, Мірошник, Хлоп- чик і Гадюка, Шука, Лиси- ця і Ховрах, Музики, Лев та Миша, Лев-ділуган, Вовк та Зозуля, Цікавий, Загад- ки, Жаба й Віл, Танці тощо.	80	27	24	15	14
Гнідич П.	+	—	«Матеріали по народной словесности Полтавской губернії» Ромен. у.	3		1	1	1
Головко А.В.	+	—	Червоний роман (1923), Можу (1926), Бур’ян (1927), Мати (1931),	62	17	13	19	13
Гордієнко	—	—	Зерна (1934)	16	10		2	4
Горький Максим	—	—	В людях, Мати	2	1		1	
Гребінка Є.П.	+	+	Твори, Вовк і огонь; Ма- ківка, Могилині родини, Мірошник, Грішник, Яч- міль тощо	13	4	4	3	2
Грінченко Б.Д.	+	+ —	Писання, Під тихими вер- бами, Серед темної ночі, Листи з України Наддніп- рянської, Сонячний про- міль, Хатка в балці, Чудова	71	28	21	12	10

Продовження таблиці

ДЖЕРЕЛО, АВТОР	РУС	СлГр	ТВІР, ВИДАННЯ (рік — для першої публікації післяреволюційного твору)	К-сть карток				
				загалом	З	Р	Ч	Я
				2940	735	735	735	735
			дівчина, Екзамен; Перед широким світом, Болотяна квітка, Нац. ідея, Серед бурі, перекл. Шиллера: Марія Стюарт, Вільгельм Тель					
Гулак-Артемівський П.П.	+	—	Твори	28	6	10	7	5
Діалект. матеріалізм	—	—		1	1			
Дніпрова Чайка	+	—	Дивний ткач (1909)	5		1	1	3
Доманицький В.	+	—	Рубрика «Селянська воля» (1906)	1				1
Етнографічний збірник	+	+		64	4	32	13	15
Житецький П.Г.	—	—	Дума	2		2		
ЗОЮР (Записки о южной Руси)	+	+		31		17	5	9
Іванов П.	+	+	Игры крест. дѣтей въ Купянскомъ уѣздѣ.	1				1
Ізотов М.	—	—		1		1		
Карти	—	—	Європа, Азія, СРСР	46	10	8	12	16
Квітка-Основ'яненко Г.Ф.	+	+	Листи, От тобі і скарб, Підбрехач; Сердешна Оксана, Козир-дівка, Пархімове снідання, Божі діти, Щира любов, Перекотиполе, Салдацький патрет	137	55	40	25	17
Клиновецька З.	+	—	«Страви й напитки на Україні»	1				1
Кониський О.Я.	+	+ —	Січовик, Наввипередки, Грішник; Баба Явдоха, Хвора душа, Доля одного письменника, Не люби двох, Конокрад Іван Дранка, тощо	38	6	7	12	13
Копиленко О.І.	—	—		1		1		
Корнійчук О.Є.	—	—	Загибель ескадри (1933)	1	1			
Котляревський І.П.	+	+ —	Енеїда	57	34	11	7	5
Кошобинський М.М.	+	—	Fata Morgana, Ціп, Твори, На крилах пісень, Коні не винні, Під мінаретами, На камені, Persona grata,	242	83	44	65	50

Продовження таблиці

ДЖЕРЕЛО, АВТОР	РУС	СлГр	ТВІР, ВИДАННЯ (рік — для першої публікації післяреволюційного твору)	К-сть карток				
				загалом	З	Р	Ч	Я
				2940	735	735	735	735
			Дебют, Хо, Харитя, Для загального добра, В дорозі, Подарунок на іменини, Ціпов'яз та ін.					
Кримський А.Ю.	+	–	Еск. (Повістки і ескізи з українського життя), Андрій Лаговський, Пальмове гилля	43	4	13	14	12
Кузьмич В.	+	–	Турбіни (1932), Крила (1930)	6		1	3	2
Куліш П.О.	+	+	Твори, Макбет	20	2		8	10
Ле Іван	+	–	Юхим Кудря (із 13 епізодів) (1927), Роман міжгір'я (на зв. цит. з Безвірника, № 12) (1935),	72	30	5	23	14
Левицький Орест	–	–	Волинські оповідання (1914)	2			1	1
Ледянко М.П.	+	–	Всі на-гора-а-а... (1933)	2				2
Ленін В.І.	+	–	Твори	7	4	1	2	
Любченко А.П.	– +	–	Буремна путь (1926), Дні юності (1927), Вона (1929)	7		4	1	2
Маковей О.	+	–	Ярошенко (1905)	2			2	
Манжура І.	+	+	Сказки, пословицы и т. п., записанні вь Екатеринославской и Харьковской губ. И.И. Манжурою	1	1			
Маркович Д.В.	+	–	Твори	1	1			
Маркс К.	–	–	Капітал, Комуністичний маніфест	5	2	1	1	1
Мартинович П.Д.	+	–	Українські записи	1				1
Матеріали до української етнології	+	+		11	1	2	6	2
Метлинський А.Л.	+	+	Южнорусскія песни	1		1		
Мирний Панас	+	+	Повія, Як ведеться, так і живеться, Серед степів	26	10	5	3	8
Молотов В.М.	–	–	Про роботу уряду СРСР	2	1	1		
Нечуй-Левицький І.С.	+	+	Навіжена, Кайдашева сім'я, Поміж ворогами, Чорні хмари, Пропаші, Нахаба, Старосвітські батюшки та матушки, Над Чорним морем, Микола Джеря, Не той став	65	11	11	31	12

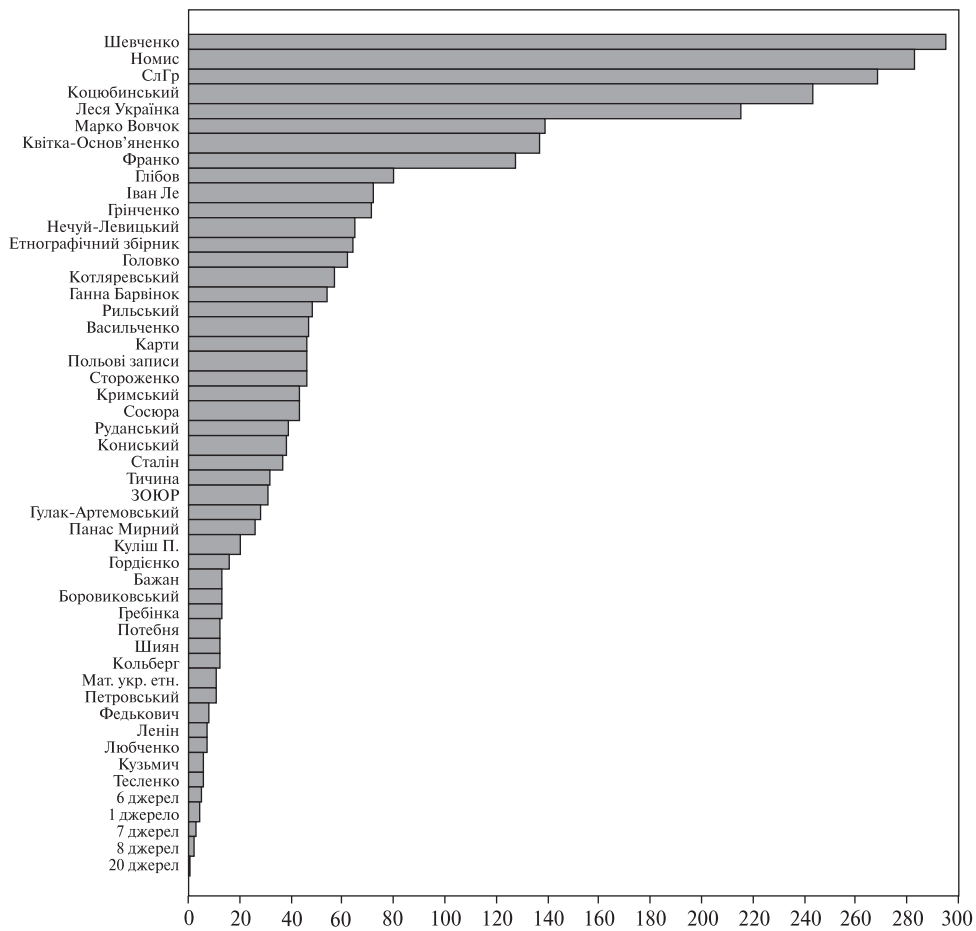
Продовження таблиці

ДЖЕРЕЛО, АВТОР	РУС	СлГр	ТВІР, ВИДАННЯ (рік — для першої публікації післяреволюційного твору)	К-сть карток				
				загалом	З	Р	Ч	Я
				2940	735	735	735	735
Номис М.Т.	+	+	Українські приказки, прислів'я і таке інше	283	1	153	51	78
Орджонікідзе Г.К.	—	—	Звіт ЦКК, XVI з'їзд ВКП(б) (1930)	3		1		2
Панч П.Й	—	—	Без козиря (1930), Право на смерть (1933)	3	2		1	
Петров В.П.	+ —	—		1		1		
Петровський Г.І.	—	—	Статті і промови (1934) (?)	11	5	2	2	2
Польові записи	+	+ —	с. Франтівка на Липовеччині, Черкас. пов. Жит., Звиног., с. Бандурова на Чигиринщині, Бессараба, Київ	46	3	17	15	11
Потебня О.О.	+	+	З лекцій, Одисей	12	1	5	1	5
Пчілка Олена	+	—	Рідний край	3		2		1
Резолюція	—	—	XVI (1930), XVII з'їздів ВКП(б) (1934)	4	1	1		2
Рильський М.Т.	+	—	Тринадцята весна (1926), Крізь бурю і сніг (1925), Пан Тадеуш (Міцкевич) (1927), Де сходяться дороги (1929)	48	11	7	16	14
Руданський С.В.	+	+	Твори	39	7	12	13	7
Самійленко В.І.	+	—	Тартюф (написав не пізніше 1925)	5	2	1	2	
Свидницький А.П.	+	+	Люборацькі	5			2	3
Серафимович О.С.	—	—	Залізний потік (1924) (укр. перекл. 1954 ?)	3		1	1	1
СУМ за ред. Б.Д. Грінченка (СлГр)	+	—		268	55	65	71	77
Собкевич А.О.	—	—	Туберкульоз	2		1		1
Сосюра В.М.	+	—	Поезії (I—III тт.) (1921)	43	4	12	9	18
Сталін Й.В.	—	—	Жовтнева революція, Про правий ухил у ВКПб (1930), Звіт XVII з'їзду (1934), Питання ленінізму (з 1924)	37	10	15	3	9
Старицька-Черняхівська Л.М.	+	—	Останній сніп	1		1		
Статут Української Академії Наук	+	—		1		1		

Закінчення таблиці

ДЖЕРЕЛО, АВТОР	РУС	СлГр	ТВІР, ВИДАННЯ (рік — для першої публікації післяреволюційного твору)	К-сть карток				
				загалом	З	Р	Ч	Я
				2940	735	735	735	735
Стефаник В.С.	+	—	Дорога	3	1			2
Стороженко О.П.	+	+	Твори, Оповідання, Мар- ко проклятий	46	19	9	10	8
Тесленко А.Ю.	+	—	З книги життя (1912–1925)	6			3	3
Терещенко М.І.	+	—	Чорнозем (1925)	5		3	1	1
Тичина П.Г.	+	—	Соняшні кларнети (зб, 1918–1925 рр.), Замість со- нетів і октав (1920), Плуг (1920), Вігер з України (зб., 1924) Чернігів (зб., 1931), Партія веде (1933),	32	10	6	9	7
Тобілевич І.К.	+	—	Бурлака, Бондарівна	5		3	1	1
Трояновський І.	+	—	Природознавство	1			1	
Українка Леся	+	—	Твори, I–IV тт. (у 7 тт. 1923 — 25 чи у 12 тт. 1927 — 30(?))	215	54	60	26	75
Усенко П.М.	+ —	—		1		1		
Федькович О.-Ю.	+	+	Писання (Том I: Поезії / Ред. І. Франко. Львів 1902)	8		2	3	3
Франко І.Я.	+	+ —	Етн. зб., Давнє й нове, В поті чола, Воа constrictor, Ів. Вишенський, Каменя- рі, Мойсей, Коваль Бассім, Борислав сміється, Похо- рон, Поема про білу сороч- ку, На Святоюрській горі, Сідоглавому та ін.	127	29	39	33	26
Фурманов Д.А.	—	—	Чапаєв (1923)	1			1	
Чубинський П.П.	+	+	«Труды этнографическо-ста- тистической экспедиции в Западно-Русский Край»	3		2	1	
Шевченко Т.Г.	+	+	Кобзар (різні видання)	295	90	50	90	65
Шиян А.І.	+	—	Баланда (1930), Гроза (1936)	12		1	4	7
Kolberg Oskar	+	+	Wołyń	12		5	3	4

давніших — «Святе Письмо» в перекладі П.О. Куліша, І.С. Нечуя-Левицького та І.П. Пулюя. Розписано було й твори письменників *нової генерації* — М.Г. Хвильового, Г.М. Косинки, М.Т. Рильського, П.Г. Тичини. З давніших письменників та творів, що вже використано в Словникові за ред. Б.Д. Грінченка, *додатково* визбірувано слова з творів Марка Вовчка, Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, П.О. Куліша, І.С. Нечуя-Левицького,

Діаграма 1. Порівняльна кількісна характеристика джерел, авторів в архівній картотеці (фрагменти літер З, Р, Ч, Я, загалом — 2940 карток)

Панаса Мирного, А.П. Свидницького, О-Ю. Федьковича, Т.Г. Шевченка тощо. Також було опрацьовано термінологічні словники та спеціальні видання [РУС].

Ми порівняли цей список джерел поповнення картотеки, а також список «Скорочення: автори, джерела й місцевості» у РУСі з виявленими джерелами в АК та з динамікою цитувань названих авторів та видань у РУСі (також ми порівняли виявлені джерела з даними у СлГр).

Майже всі названі імена репрезентовано в АК (більшою чи меншою мірою). Однак ми не натрапили на жодну картку з творів С.О. Єфремова, М.Г. Хвильового та Г.М. Косинки, а також перекладів В.Г. Короленка взагалі, не лише за ред. С.О. Єфремова. Немає в АК й прізвищ М.О. Скрипника, В.П. Підмогильного, М.К. Зерова, яких часто цитують в РУСі.

Зазначимо, що Г.М. Косинки немає також і в списку джерел РУСа, що, однак, не спростовує наявності покликання на нього в тексті словника і, можливо, карток у картотеці: **Копі́нка** — *копи́чина, копи́чка, коп'як[х]*,

коп'як (-ка), коп'ячок (-чка). [Коп'ях сіна підсмікав, підбив, ногами (Косинка). Нема сіна, хліб а десь-не-десь коп'ячок побачиш (Черк. п.)] [РУС]. Як бачимо, слово *коп'ях* проілюстровано тільки цитатою Г.М. Косинки. У картотеці не виявлено картки з цією цитатою, слово *коп'ях* теж не представлено в картотеці.

Загалом простежуємо чітку взаємозалежність між політичним переслідуванням автора у 30-х рр. ХХ ст. та наявністю/відсутністю карток з його іменем в АК (хоч у джерелах РУСа він зазначений). Миколу Хвильового автори РУСа цитують часто, зокрема у статтях *недовольно, нести, ни, никак, нитка* тощо. Цитати з творів Сергія Єфремова, Миколи Зерова, Валер'яна Підмогильного (зокрема його перекладу Вольтера «Кандід або оптимізм» за редакцією М.К. Зерова) бачимо по всьому тексту трьох томів, хіба що на літеру «П». М.К. Зерова згадано лише у двох статтях: *пресыщенний, прелесть*. Ілюстративний матеріал із творів М.О. Скрипника бачимо лише у межах літери «Н».

Пошуки карток в АК на певні слова, що трапляються у цитатах названих авторів, не виявили жодної картки з відповідним прізвищем.

Наприклад, С.О. Єфремова цитовано у статтях *Изошрять, изошрять: Вона загострила надзвичайно його вразливість (Єфр.); Искажаты, исказить: Искажённый: Дзеркало, що показує скривлену твар (Єфр.); Подлинно: Правдиво-народня література може йти тільки поруч з народнім життям (Єфр.).. Широ-народне письменство (Єфр.)* тощо [РУС].

Пошуки карток в АК в межах слів, що трапляються в цих та інших ілюстраціях, а саме: *загострювати, надзвичайно, вразливість, скривлений, твар, правдиво-народній, широко-народній, письменство, розробляти, суторосійський, погляд, правдиво, широко, суто, літопис, минувшина, непам'ять, провіщання*, не виявили жодної картки з прізвищем С.О. Єфремова.

А от обрану першу-ліпшу статтю — *Красноватый (червонястий, червонуватий, прочервонуватий)* — супроводжують, до прикладу, ілюстрації з Лесі Українки та І.С. Нечуя-Левицького: *[Червонясте та сіре каміння (Л. Укр.). Червонувате світло (Н.-Лев.)]* [РУС], які легко віднаходимо в АК: *●Червонястий / Червонясте / Крейда, пісок, червонясте та сіре каміння Скрізь понад шляхом нависло неплідне та голе, Наче льоди на північному морі / Л. Укр. II, 13; ●Красноватый / Червонуватий / Вечірне сонце обливало усі гори червонуватим, тихим світом⁷ / Н. Левицький, Поміж ворогами, 519.* Те саме можна сказати про багато інших статей.

Отже, є підстави припустити, що ідеологічна «чистка» АК передбачала вилучення не певної лексики, а конкретних авторів — С.О. Єфремова, В.П. Підмогильного, М.Г. Хвильового, Г.М. Косинки, М.О. Скрипника та інших незалежно від змісту та форми цитованого матеріалу. Винятком з такого персоніфікованого «очищення» є, певно, вилучення релігійних джерел, карткованих текстів Біблії: з усього масиву нам трапилася одна-

⁷ Точність цитування у РУСі є предметом окремого дослідження.

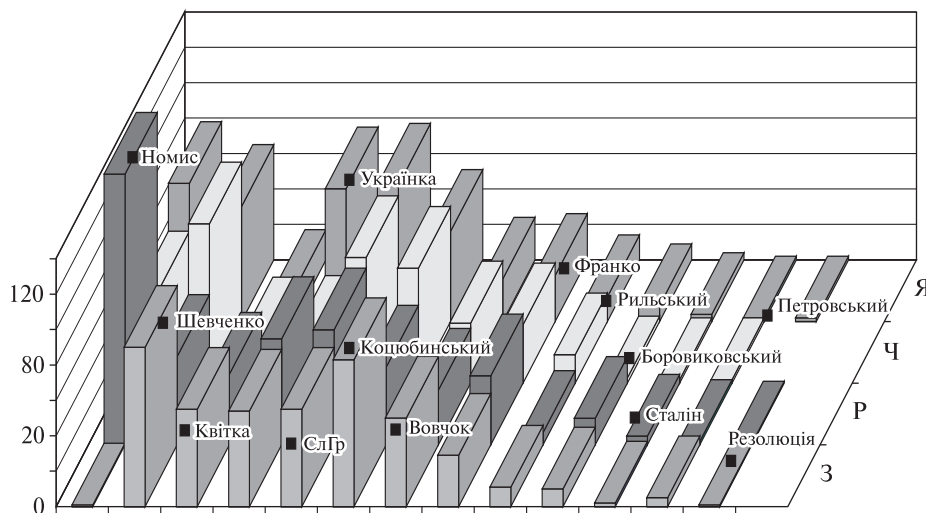
єдина (вочевидь, механічно пропущена) картка з Нового Заповіту. Це і був той «націоналістичний мотлох», від якого «очищували» картотеку.

Привертає увагу наявність, або радше «невилученість», в АК цитат з творів А.П. Любченка (щоправда і нечисленних). Жодного покликання на нього в РУСі немає. Однак історія його життя непрямо підтверджує персоніфікований підхід під час картотечної репресії. Ім'я Аркадія Любченка завжди стоїть з іменами найвизначніших творців Розстріляного Відродження (передусім М.Г. Хвильового та М.Г. Куліша). 1933 р. (у рік Голодомору) вкорочують життя М.О. Скрипник та найближчий друг А.П. Любченка — М.Г. Хвильовий. У літературній діяльності прозаїка аж до 1941 р. триває пауза. «Були спочатку кволі спроби якось пристосуватися до нових умов, каятися за минулі «гріхи», але побороти в собі оте «стихійне й свідоме незалежництво» він так і не зміг» [9]. Під час війни А.П. Любченко залишився на окупованій території.

Отже, М.Г. Хвильовий, який відповів на ті страшні події самогубством і тим виявив свою «нерадянськість» 1933 р., потрапив до чорного списку «очищення» АК, а А.П. Любченко, позиція якого остаточно і недвозначно була окреслена свідомим вибором «перебування на окупованій території» аж 1941 р., так і залишився в АК — картки з його іменем просто не встигли вилучити.

Це далеко не повний список «невиявлених» авторів. Відсутність в АК багатьох прізвищ, на які є покликання в РУСі, спричинене, можливо, первісною відсутністю карток з цитатами того чи того автора: добирати цитати могли й не з картотеки, а принагідно, під час редагування, коригування матеріалів. Напр., деяких авторів процитовано в РУСі лише один раз (як і Г.М. Косинку), інколи їх навіть не заведено до списку скорочень РУСа. Однак цікаво, що, наприклад, у досліджуваній дрібці півмільйонної АК ми виявили картку з цитатою В.П. Петрова, процитованого лише 1 раз (це 0,004 % від усіх покликань у РУСі), а от С.О. Єфремова — жодного сліду, а на нього припадає 3,1 % від усіх покликань (підрахунки Ю.В. Поздрань).

Звісно, опрацьовано лише краплину в океані АК — 0,5%, тому робити категоричні висновки про повне «репресивне» вилучення карток цих авторів некоректно, однак певна тенденція є. До того ж простежуємо **репрезентативний баланс джерел** у різних частинах АК. Усі виявлені автори й джерела (від М.Т. Номиса до Г.І. Петровського) репрезентовані у різних частинах АК більш-менш пропорційно (а технічно кожна шухлядка Лексичної картотеки дає приблизно однакову кількість карток АК — 200 одиниць). Виняток становить таке джерело, як «Українські приказки, прислів'я і таке інше», що його уклав М.Т. Номис. У фрагменті на літеру З ми виявили тільки 1 картку, тоді як на літеру Р — 153, Ч — 51, Я — 78 карток. Гадаємо, така разюча відмінність могла бути спричинена ранішим (кілька років тому) вилученням літери З із ЛК (у контексті розпочатого вилучення АК з ЛК до окремих шаф) та можливим розділенням карток на різні шухляди. Упорядкування архівної картотеки триває.

Діаграма 2. Баланс джерел у різних частинах АК

Нереалізований лексикографічний потенціал АК

Лише побіжний погляд на лексико-ілюстративний матеріал АК свідчить, що він заслуговує на ретельне вивчення й використання для укладання словників різного типу, насамперед, перекладних і тлумачних. Навіть єдина вціліла цитата з Біблії, яка нам трапилася, дає такий матеріал:

• **Совершенство** + Достичь совершенства / Бути звершеним // У сьому звершена любов у нас, щоб мати одвагу на день суду, бо який Він, такі й ми у світі сьому // 1-ше посл. Йоана Богослова IV.17.

З-поміж тогочасних словників тільки Г.К. Голоскевич фіксує лексему *звѣршений* [Гол.], однак неясно, з яким значенням. СУМ фіксує слово *звѣршений* зі значенням *здійснений, створений*: *Він п'янів не стільки від кохання, скільки від свідомості, що помста за давню поразку звершена* (Микола Руденко, *Остання шабля*, 1959, 106) [СУМ].

У наступній картці АК зачаровують як цитата, так і лінгвістичне її опрацювання: • **Злоба** / Злоба (закреслено) Недостаток, порокъ // Бо люблю я тебе не лише. За твою добру вдачу, А й за хиби та злоби твої, Хоч над ними і плачу // Франко, *Мойсей* 32.

У жодному українському словникові ХХ ст. такого значення лексеми *злоба*, як *вада, порок*, що випливає із цитати І.Я. Франка та перекладу, не згадано, а сталий вислів *злоба дня* розпрацьований без вказівок на це значення, як-от: **Злоба** 1. Почуття недобррозичливості, ворожнечі до кого-небудь. 2. Почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість. ♦ Злоба дня — те, що привертає увагу, цікавить усіх у даний момент [СУМ]. Досліджуючи етимологію слова *злоба*, доходимо до зв'язку з індоєвропейськими одиницями зі значенням «кривий, похилий» [ЕтСл, II: 266], тобто такий, що має вади, дефекти і, можливо, пороки.

У церковно-слов'янському словникові 1900 р. читаємо: *Злоба* — порокъ, злоумышление, злодѣяніе; зло, бѣдствие; вообще зло или растлѣніе нравствен-

ное; *забота, бѣдствіе* [ПЦС]. Імовірно, у середовищі духовенства або в соціальних колах, ідеологічно близьких до церковної культури, слово *злоба* могли вживати з євангельським значенням *насущна, щоденна турбота*.

Отже, по-перше, значення слова *злоба*, що впливає з перекладної частини картки АК, прояснює значення вислову *злоба дня*, актуальне для уточнення внутрішньої форми цього фразеологізма: це не лише те, що цікаве, те, що привертає увагу, а й те, що турбує, бо є *клопотом, вадю, яку треба виправити, усунути*; по-друге, це значення заслуговує на розпрацювання (із позначкою *заст., рідко*) із підтвердженням цитатою І.Я. Франка; по-третє, робота з картковим матеріалом (виправлення, уточнення значення під час перекладу) засвідчує високий професіоналізм та мовне чуття укладачів АК. І хоч у РУСі це значення також не наведено, вислів *злоба дня* у словнику перекладено як питомими конструкціями (точнішими, на нашу думку, ніж у СУМі): *неку́че пита́ння, нага́льна спра́ва*, так і висловом церковно-слов'янського походження: *зло́ба дня* [РУС]. У жодному словникові ХХ ст. значення лексеми *злоба* як *вада, порок* ми не виявили.

Таким чином, започаткована в межах діяльності КСЖУМ 1918(19) р. лексична картотека сформувалася в основному за 5 років на базі класиків української художньої літератури, фольклорних та етнографічних матеріалів, польових записів, словників тощо. Далі тривало її поповнення тогочасними новими творами М.Г. Хвильового, Г.М. Косинки, М.Т. Рильського, П.Г. Тичини та ін., новими лексикографічними працями. На основі цієї картотеки укладено чотири томи РУСа за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова.

Починаючи з 1933 р. у зв'язку зі згорненням українізації та репресіями як науковців, так і їхніх праць (зокрема й РУСа), укладену картотеку «очистили від націоналістичного мотлоху»: вилучили картки з Біблії, з прізвищами репресованих С.О. Єфремова, В.П. Підмогильного, М.Г. Хвильового, Г.М. Косинки, М.О. Скрипника та інших. Натомість поповнили картками з творів Івана Ле, А.В. Головка, О.Є. Корнійчука, В. Кузьмича, М.П. Ледянка, П.Й. Панча, Г.І. Петровського, Леніна, Сталіна та ін. На основі очищеної й доповненої картотеки, ймовірно, укладено РУС-37, згодом теж оголошений ворожою націоналістичною пропагандою.

1938 р. добір лексичного знадібку розпочато з нуля: попередня картотека неофіційно отримала назву *стара*, а після війни її влило в *нову* картотеку як *архівну*. Отже, *архівна картотека* складається з двох частин: картотека РУСа та картотека, додана у 33–37-х рр. Репресовану частину картотеки можна бачити у перших трьох томах РУСа як цитати відповідних авторів та текстів Біблії.

Уціліла з 1937 р. АК — це близько 575 000 карток різноманітного формату. Можливо, якусь частку АК було розписано ще до 1918 р. як матеріали «Київської старовини». Проте більшість карток з'явилася саме з початком діяльності КСЖУМ (хоч деякі картки і містять у робочій частині елементи, властиві російському правопису до реформи 1918 р.). По-

рівняльний аналіз кількісних показників АК у різних її частинах (фрагменти літер З, Р, Ч, Я) свідчать про певний баланс як самої АК (кожна з досліджених скриньок містила приблизно однакову кількість карток), так і представлення джерел та авторів. Явних лакун на ту чи ту літеру теж не виявлено, хоча це потребує ретельнішої статистичної перевірки. Вважаємо, це свідчить про тенденцію балансу АК за кількісною та за джерельною репрезентованістю, а отже, припускаємо, що суттєвих фізичних втрат унаслідок свідомого чи несвідомого нищення під час окупації АК (як і нова картотека 1938 р.) не зазнавала.

Перспективи дослідження. Найближчим завданням є вибирання усієї АК із масиву ЛК, виокремлення ймовірної картотеки РУСа — це АК без джерел, перше видання яких припадає на 1933 і пізніші роки, та без інших карток, імовірно виписаних після 1933 р. Створення українського, українсько-російського та російсько-українського індексу наявних карток з аналізом лексико-семантичної та граматичної макроструктури АК дасть можливість сформувати корпус імовірно використаних матеріалів 4-го тому РУСа (хоча, на жаль, без «репресованих» карток у період 1933–1937 рр., що частково збереглися лише як цитати у перших трьох томах РУСа). Також дослідження потребують: зв'язки АК з матеріалами «Київської старовини», джерельна база АК у порівнянні зі списками у РУСі, в архівних документах ЛК тощо. Вважаємо, що АК містить ще не опрацьовані лексикографічно скарби, які мають бути належно представлені у наступних теоретичних розвідках та практичних розпрацюваннях.

СЛОВНИКИ

- Гол** Правописний словник / Г. Голоскевич. — К., 1929. [Електронний ресурс] / — Режим доступу: <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- СлГр** Словарь української мови / Упорядник з додаванням власного матеріалу Б. Грінченко. — К., 1907–1909. — Т. I–IV.
- ЕтСл** Етимологічний словник української мови / Головний редактор — О.С. Мельничук, укладачі: Т.Б. Лукінова, Г.П. Півторак, О.Д. Пономарів, В.Г. Скляренко, О.Б. Ткаченко та ін. — К. : Наук. думка, 1985. — Т. 2 (Д–Копці). — 751 с.
- РУС** Російсько-український академічний словник: Т. I–III / Гол. ред. акад. А. Кримський (I–II тт.), акад. С. Єфремов (III–IV тт.). — К., 1924–1933. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://r2u.org.ua/main/dicts> Т. I. (А–Ж). Редактори: В. Ганцов, Г. Голоскевич та М. Грінченкова. — К. : Червоний шлях, 1924. — 290 с.; Т. II. (З–Н): Вип. 1. (З–К). Редактори: В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, М. Калинович, А. Ніковський, В. Ярошенко. — К. : ДВУ, 1929. — 392 с.; Вип. 2. (Л–Намькивать). Упорядники-редактори: М. Калинович і В. Ярошенко. — Х. : УРЕ, 1932. — С. 393 — 724; Вип. 3. (Намыл–Нять). Упорядники-редактори: М. Калинович і В. Ярошенко. — Х. : УРЕ, 1933. — С. 725–1056; Т. III. (О–П): Вип. 1. (О–Поле). Редактори: В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, А. Ніковський. — К. : ДВУ, 1927. — 336 с.; Вип. 2. (Поле–Пячение). Редактори: В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, А. Ніковський. — К. : ДВУ, 1928. — С. 337–654.
- РУС-УС** Словарь Росийсько-український / Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка. — Львів, 1893–1899. [Електронний ресурс] / — Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/umanets_pered.html
- РУС-Із** Російсько-український словник / О. Ізюмов. — Х.–К., 1930. — 980 с. [Електронний ресурс] / — Режим доступу: <http://r2u.org.ua/main/dicts>

- РУС-48** Російсько-український словник / Гол. ред. І.М. Кириченко. — К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. — Т. II. — 768 с.
- РУС-Н** Словник українсько-російський (літери А-Й) / А. Ніковський. — К., 1927. [Електронний ресурс] / — Режим доступу: <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- СУМ-11** Словник української мови в 11 т. — К. : Наук. думка, 1970—1980. — Т. 1—11.
- УРС** Українсько-російський словник у 6 т. / Гол. ред. І.М. Кириченко. — К. : Видавництво Академії Наук Української РСР, 1953 — 1963. — Т. 1—6.
- ПЩС** Полный церковно-славянскій словарь / Сост. протоіерей Г. Дьяченко. — М., 1900. [Електронний ресурс] / — Режим доступу: http://azbyka.ru/otechnik/Griгоріj_Djachenko/polnyj-tserkovnoslavjanskij-slovar.html

1. *Гнатюк І.С.* Лексична картотека // Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України — 75, 1930—2005 : Матеріали до історії / Редкол.: В.Г. Складенко (відпов. ред.) та ін. — К. : Довіра, 2005. — С. 329—337.
2. *Данилюк Н.О. А.Ю.* Кримський і «Російсько-український словник» 1924 — 1933 рр. // Мовознавство. — 1991. — № 5. — С. 70—75.
3. Записки історично-філологічного відділу / За редактуванням голови відділу акад. А. Кримського. — К. : 3 друкарні Української Академії Наук, 1924. — Книга IV (1924). — 358 с.
4. Історія Національної академії наук України. 1924—1928 : документи і матеріали / упоряд. : В.А. Кучмаренко [та ін.]. — К. : Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, 1998 . — 762 с.
5. *Кримський А.Ю.* Твори : В 5-ти т. — К., 1973. — Т. 5. — Кн. 1.
6. *Левченко С.П.* Скарбниця національної мови // Наука і культура. Україна. — С. 386—392.
7. *Левченко С.П.* Українська лексична картотека // «Мовознавство». — 1968. — № 4. — С. 37—42.
8. Лексична картотека / А.А. Бурячок // Українська мова : Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. — С. 307.
9. *Любченко Аркадій Панасович.* З когорти сподвижників української літератури. [Ел. ресурс] / Режим доступу: http://www.lyceum.in.ua/?page_id=1085.
10. *Неровня Н.М.* До 85-річчя лексичної картотеки // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. праць. / Відпов. ред. Німчук В.В. — К., 2004. — Вип. 10. — С. 12—18.
11. Робота Інституту мовознавства Академії Наук УСРР за 1934 р.: Хроніка / Мовознавство. — 1935. — № 3—4. — С. 165.
12. Список джерел українсько-російської картотеки (1938—1941, 1946—1948 рр.) [Журнал обліку роботи картотечної групи] [рукопис] / Архів відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАНУ.
13. *Франко І.Я.* Твори : В 50-ти т. — К., 1986. — Т. 49.

Статтю отримано 25.03.2016

Oksana Tyshchenko

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE ARCHIVAL CARD INDEX AS THE LEXICAL AND ILLUSTRATIVE BASE OF «RUSSIAN—UKRAINIAN DICTIONARY» ED. BY A. KRYMSKY AND S. EFREMOV

II. Micro— and macrostructure of archival lexical card index

In the second part of article the tendencies micro- and macrostructure archival Lexical card index Institute for the Ukrainian Language was explored. The features of language material (vocabulary and illustrations) and linguistic information within the card was analyzed; outlines possible chronological boundaries create cards, content and chronological parameters of sources, quantitative parameters Lexical card index, traced the dynamics of its sources; assumed the nature of ideological repression of lexical card index.

Archival lexical card index formed based on classics of Ukrainian literature, folklore and ethnographic materials, field recordings, dictionaries and more. Perhaps some part of the was painted before 1918 as materials “Kievan antiquity.” Enriched by the works M. Hvylovy, H. Kosynka, M. Rylsky, P. Tychyna. Based on this Lexical card index generated four volumes “Russian-Ukrainian Dictionary” ed. A. Krymsky and S. Efremov. Since 1933 Lexical card index was “cleared of nationalistic rubbish”: removed cards from the Bible, with the names of the repressed S. Efremov, V. Pidmohylny, M. Hvylovy, H. Kosynka, M. Skrypnyk and others. Simultaneously replenished via the works of Ivan Le, A. Holovko, E. Korniyuchuk, V. Kuzmich, M. Ledyanko, P. Punch, G. Petrovsky, Lenin, Stalin and others. Based purified and supplemented the Lexical card index likely generated RUD-37. Comparative analysis of quantitative indicators ALCS in its various parts (fragments of the letters З, Р, Ф, Я) showed a balance of the ALCS and presentation sources, and authors. So, assuming that substantial physical losses due to conscious or unconscious destruction during the occupation (as a new index of 1938) have not suffered. Prospects of research, including an index of available words and identify untapped potential in dictionaries ALCS.

Keywords: Lexical card index, Archival card index, card, “Russian-Ukrainian Dictionary” ed. A. Krymsky and S. Efremov.

Мовна мозаїка

ПРОТЕ, ОДНАК (ОДНАЧЕ) – СПОЛУЧНИКИ І ВСТАВНІ СЛОВА

В українській мові *проте, однак (одначе)* функціонують і як протиставні сполучники, і як вставні слова. Практично їх нерідко сплутують, що призводить до неправильного використання коми. Зокрема, помилково ставлять кому після *проте, однак (одначе)*, ужитих на початку речення, напр.: *Тиск на таку особистість призводить до емоційних травм. Проте, доба соціалізму залишила в масовій свідомості сучасних українців відбитки та наслідки авантюрних соціальних експериментів* (Відомості, 02.12.2009); *Їм пропонувалися офіційні гарантії безпеки і дотримання їхнього суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, аби лише вони не вступали до НАТО. Проте, центрально-східноєвропейці твердо відмовились бути країнами з обмеженим суверенітетом і залишатися у “сірій зоні”* (Українська правда, 02.12.2009). Щоб не помилятися в розмежуванні таких сполучників і вставних слів, потрібно запам’ятати:

1. Протиставні сполучники *проте, однак (одначе)* поєднують частини в складно-сурядному реченні або однорідні члени речення, пов’язані протиставними відношеннями. **Перед ними потрібно ставити кому**, напр.: *Молодий учений Іван Пулюй прагнув жити й працювати в рідній Україні, однак його намагання отримати посаду в Київському університеті наразилися на шалений опір царських урядовців...* (О. Зворська); *І чую голос, кволий, незвичний, проте веселий-веселий* (М. Стельмах). Якщо ж складносурядне речення за допомогою крапки поділено на дві частини, то **після протиставного сполучника, що поєднує їх, не можна ставити кому**, напр.: *З давніх-давен у людей виникало прагнення проникнути в суть географічних назв. Проте й досі походження багатьох з них не відоме* (І. Вихованець); *Шевченко від початку й до останніх днів ставився до Гоголя з великою повагою, високо цінував його як письменника і мислителя... Однак висловлював і критичні зауваження на адресу Гоголя* (Ю. Барабаш); *Ми повинчалися. Одначе На щастя сітки я не сплів* (Д. Павличко).

2. Вставні слова *проте, однак (одначе)* вживають у середині простого речення, якому вони надають значення “незважаючи на щось дія все-таки відбулася чи відбувається”. **Їх потрібно виділяти комою з обох боків**, напр.: *Немає сонця — І десь воно, проте, живе і світить...* (М. Рильський); *Є, однак, у перекладі книги... один цікавий випадок вдалого утворення простонародного слова...* (П. Плюш).

Катерина Городенська